

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 19

3 ● 2020

Nachtvinders

● Foto's: Adriaan Dijkse.

van de Ruige Hoek

● Bonte worteluil, een toptiensoort in 2019.

In de afgelopen decennia is het nachtvinders in Nederland sterk toegenomen, ook op Texel. In 2018 en 2019 is de Ruige Hoek, een klein natuurgebied ten noorden van Den Hoorn, intensief op nachtvinders onderzocht.

● De geveerde witvleugelluil dankt een deel van zijn naam aan de witte achtervleugels.

De Ruige Hoek is een 3,1 ha groot natuurgebied van Natuurmonumenten, genoemd naar het woonhuis dat daar eind jaren dertig van de vorige eeuw gebouwd werd. Het is gelegen aan de westzijde van het eiland in het cultuurland, langs het duingebied de Bollekamer, noordelijk van Den Hoorn. De zuidgrens van de Staatsbossen, gevarieerd naald- en loofbos, ligt op circa 1 km afstand. Op het terrein zijn enkele natuurgraslandjes omgrensd door windsingels en een loofhoutbosje. Deze werden midden jaren vijftig geplant toen het gebied onttrokken werd aan het agrarische areaal. Naast het huis ligt een bloemen- en groentetuin. In het gebied ligt een grote vijver en direct

rond het huis staan zeven stevige sitkasparren (*Picea sitchensis*), eveneens daterend uit de jaren vijftig. Er is dus een grote variatie aan bomen, struiken en planten, met veel bosbraam (*Rubus fruticosus* s.l.) en tuinkamperfoelie (*Lonicera caprifolium*) die voor nachtvinders belangrijk zijn. De variatie wordt

Tweederde van alle Texelse waarnemingen van de naaldboomspanner werd op de Ruige Hoek gedaan.

nog vergroot door het nabijgelegen bos en de duinen. Het duin bestaat uit geaccidenteerde grijze duinen (habitattype), enkele natte valleien en een uitgestrekt heideveld.

Werkwijze

De nachtvinders werden op verschillende manieren vastgesteld. In de eerste plaats met een kwiklamp (vlinderlamp) van 250 Watt in combinatie met een wit laken. De vlinderlamp werd ook veel gebruikt aan het woonhuis zonder laken. In dat geval werd het maximum aantal

tegelijk bij de lamp aanwezige exemplaren genoteerd. Bovendien werd in beide jaren in beperkte mate 'gesmeerd' en werden 's avonds bloeiende planten en rijpe bramen

● *Agaatvlinder op bosbraam.*

afgezocht. Bij ‘smeren’ wordt ’s avonds een mengsel van bijvoorbeeld rode wijn, suiker, schenk- of appelstroop of appelmoes op boomstammen gesmeerd. Deze plekken worden daarna een aantal keren gecontroleerd op voedselzoekende vlinders. In 2019 werd bovendien een vlinderval gebruikt met twee 20 Watt UV-lampen. In een vlinderval belanden de aangelokte dieren in

een ruime kast waaruit ze niet gemakkelijk weggelaten en waarin ze weg kunnen kruipen. De volgende morgen worden ze na determinatie losgelaten. In alle gevallen werd het vangmiddel op een luwe plaats gebruikt in de tuin of langs natuurgasland met indien mogelijk vrij uitzicht op de duinen. Doordat alleen in 2019 ook de meer effectieve vlinderval gebruikt werd zijn de ge-

noemde aantallen tussen beide jaren niet vergelijkbaar. In totaal werd in 2018 en 2019 op respectievelijk 151 en 166 dagen gevlienderd met het zwaartepunt in de periode mei - oktober. Dan werd vaak drie of vier (in een enkel geval zelfs vijf) keer per week gekeken. Er werden geen vlinders gedood en verzameld, waardoor sommige micro’s niet tot op soort konden worden gedeter- ▶

● *Tabel 1. Het aantal waargenomen soorten nachtvinders en het aantal waarnemingsdagen per maand op de Ruige Hoek in 2018 en 2019.*

Maand	jan	feb	maa	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Aantal soorten 2018	3	0	4	19	87	158	255	182	82	74	15	4
Aantal dagen 2018	3	0	8	15	12	17	21	18	17	19	14	6
Aantal soorten 2019	0	9	19	50	93	190	257	216	103	47	13	3
Aantal dagen 2019	0	9	8	16	23	17	23	17	23	18	8	3

Nr	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Aantal	Periode Ruige Hoek	Periode Texel
1	gamma-uil	<i>Autographa gamma</i>	80	25 mei t/m 20 okt	5 mei t/m 8 nov
2	donker klaverblaadje	<i>Macaria alternata</i>	80	20 mei t/m 28 aug	19 mei t/m 29 aug
3	huismoeder	<i>Noctua pronuba</i>	61	3 juni t/m 6 nov	3 juni t/m 6 nov
4	witspitgrasuil	<i>Mythimna albipuncta</i>	59	20 mei t/m 6 nov	20 mei t/m 6 nov
5	puta-uil	<i>Agrotis puta</i>	58	10 mei t/m 20 okt	7 mei t/m 7 nov
6	gewone spikkelspanner	<i>Ectropis crepuscularia</i>	57	12 april t/m 15 sept	1 april t/m 6 okt
7	naaldboomspanner	<i>Thera obeliscata</i>	52	25 mei t/m 20 okt	15 mei t/m 20 okt
8	streepkokerbeertje	<i>Eilema complana</i>	52	17 juni t/m 8 okt	17 juni t/m 8 okt
9	zwarte c-uil	<i>Xestia c-nigrum</i>	50	1 juni t/m 20 okt	27 mei t/m 7 nov
10	kleine beer	<i>Phragmatobia fuliginosa</i>	49	5 juli t/m 1 aug	8 mei t/m 14 okt

● Tabel 2. De tien talrijkste macronachtvlinders op de Ruige Hoek in 2018 en de periode waarin ze hier en op heel Texel gezien werden.

Nr	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Aantal	Periode Ruige Hoek	Periode Texel
1	zwarte c-uil	<i>Xestia c-nigrum</i>	390	21 mei t/m 15 okt	20 mei t/m 25 okt
2	huismoeder	<i>Noctua pronuba</i>	243	21 mei t/m 15 okt	21 mei t/m 24 okt
3	puta-uil	<i>Agrotis puta</i>	166	16 april t/m 17 okt	16 april t/m 20 okt
4	maansikkeluil	<i>Omphaloscelis lunosa</i>	150	15 sept t/m 7 okt	11 sept t/m 8 okt
5	streepkokerbeertje	<i>Eilema complana</i>	143	24 juni t/m 18 sept	24 juni t/m 31 aug
6	bonte worteluil	<i>Agrotis vestigialis</i>	141	25 juni t/m 18 sept	24 juni t/m 18 sept
7	zuidelijke stofuil	<i>Hoplodrina ambigua</i>	138	19 mei t/m 15 sept	12 mei t/m 23 sept
8	vierkantvlekuil	<i>Xestia xanthographa</i>	104	8 aug t/m 25 sept	4 aug t/m 21 okt
9	geelvleugeluil	<i>Thalophila matura</i>	76	27 juli t/m 13 sept	25 juli t/m 15 sept
10	donker klaverblaadje	<i>Macaria alternata</i>	67	15 mei t/m 1 sept	18 april t/m 1 sept

● Tabel 3. Zie Tabel 2, jaar 2019.)

mineerd. Bijna alle aangetroffen soorten zijn gefotografeerd.

Aantallen

Ook in eerdere jaren keek ik al naar nachtvinders, maar veel minder intensief. Van 2000 t/m 2019 zijn op de Ruige Hoek in totaal 358 soorten macro's en 305 micro's waargenomen, dus 663 soorten in 20 jaar. In 2018 werden 435 soorten vastgesteld (250 macro's, 185 micro's) en in 2019 waren dat er 474 (267 macro's en 207 micro's). Voor zo'n klein gebied behoorlijk hoge aantallen. In 2018 en 2019 zijn de meeste soorten waargenomen in juni, juli en augustus, met juli als topmaand (Tabel 1). Vooral in de wintermaanden werd het aantal dagen dat er gevlienderd kon worden sterk beïnvloed door het weer. Uiteraard vliegen er dan ook maar enkele soorten.

Vlindersaars weten dat de aantallen van veel soorten van jaar tot jaar kunnen verschillen. In de tabellen 2 en 3 staan de tien meest waargenomen macro's. Ook staat hier de periode wanneer de soorten werden aangetroffen op de Ruige Hoek. De meeste soorten op dit lijstje zijn uiteraard heel algemeen. In 2018 valt de naaldboomspanner op. De rupsen van deze soort leven op diverse soorten naaldbomen. Tweederde van alle Texelse waarnemingen werd op de Ruige Hoek gedaan (en op zeker

een viertal plaatsen wordt veel naar nachtvinders gekeken). Dit aantal is een aanwijzing dat er een populatie leeft in de sitkasparren rond het woonhuis. Dat ze zijn komen aanvliegen uit het bos is niet zo waarschijnlijk, want naaldboomsoorten zoals rode dennenspanner (*Hylaea fasciaria*) en dennenpijlstaart (*Sphinx pinastri*) worden slechts sporadisch op de Ruige Hoek gezien.

De fraaie korrelpalpmot toont hoe groot een jaarlijkse fluctuatie kan zijn.

Vijf vlinders uit de 'top tien' van 2018 keren terug op de lijst van 2019: zwarte c-uil, huismoeder, puta-uil, streepkokerbeertje en donker klaverblaadje. Daarvan bevinden zich de zwarte c-uil en de huismoeder ook in beide jaren in de top vijf. De gamma-uil ontbreekt op de lijst van 2019. Het voorkomen van deze trekvlinder is afhankelijk van influx in het voorjaar. Mogelijk was de trek in 2019 minder sterk. De bonte worteluil is een typische duinsoort. Opvallend is dat er in 2019 enkele soorten opdoken met een korte vliegtijd. Het meest extreme voorbeeld is de maansikkeluil die met maar liefst 138 exemplaren in de periode 15 t/m 21 september in de lichtval werd gevangen.

Micro's

Niet alle soorten micro's kunnen op uiterlijke kenmerken gedetermineerd worden. Maar deze behoren niet tot de talrijkste, zodat ook voor deze groep een lijstje opgegeven kan worden van de soorten met de hoogste aantallen. In 2018 waren dat: waaiermot (*Alucita hexadactyla*) (276), pinokkiomot (*Synaphe punctalis*) (89), leverkleurige bladroller (*Pandemis heparana*) (59)

en gewoon smalsnuitje (*Eupoecilia angustana*) (50). En in 2019: pinokkiomot (738!), waaiermot (209), gewone grasmot (*Chrysoteuchia culmella*) (91) en fraaie korrelpalpmot (*Teleopsis diffinis*) (84). Verreweg de meeste waaiermotten kwamen niet op de vlinderlamp af, maar zaten op de verlichte ramen van woonkamer en keuken. De hoogste aantallen werden geteld op 25 juli 2018 en 17 april 2019: respectievelijk 86 en 88 exemplaren tegelijk. De fraaie korrelpalpmot toont hoe groot een jaarlijkse fluctuatie kan zijn. In 2018 werd deze mot niet op de Ruige Hoek gezien. In 2019 was hij echter aanwezig van 22 mei t/m 14 oktober en werden er op 42 dagen in totaal 118 gezien. De rupsen van deze

● Het zeldzame herfstpapegaaitje.

● Morgenroodbladroller.

palpmot leven op schapenzuring (*Rumex acetosella*), een plant die op het terrein en de directe omgeving altijd veel groeit. Waarom dan toch die grote verschillen?

Zeldzame soorten

Op Texel zijn 120 zeldzame soorten nachtvlinders waargenomen (waarneming.nl, exclusief de zeer zeldzame soorten). Op de Ruige Hoek waren dat er 50: 28 macro's en 22 micro's. Daarvan waren er 10 uniek voor Texel.

Het is geen verrassing dat op de Ruige Hoek veel soorten gezien worden die aan het duingebied en de kuststrook gebonden zijn en buiten dit landschap in het hele land schaars of zeldzaam zijn. Zo worden soorten zoals heideringelrups (*Malacosoma castrensis*), kustspanner (*Aspitates ochrearia*), helmgrasuil (*Mythimna litoralis*), geveerde en bruine witvleugeluil (*Aporophyla australis* en *A. lutulenta*) en kustuil (*Polymixis lychenea*) op de Ruige Hoek jaarlijks vastgesteld met meer dan een exemplaar en soms zelfs met veel meer. Op 25 september 2019 bijvoorbeeld, werden negen geveerde witvleugeluilen op licht geteld. En bij de micro's zijn de als schaars of zeldzaam te boek staande morgenroodbladroller (*Pammene aurita*) en scherpe hermelijnbladroller (*Notocelia roborana*) jaarlijkse gasten op de Ruige Hoek.

Zeer zeldzame soorten

Vanaf 2010 werden in totaal tien zeer zeldzame soorten opgemerkt op Texel (waarneming.nl). Daar-

van werden er vier alleen op de Ruige Hoek gezien. Het betreft een herfstpapegaaitje (*Chloroclysta miata*; 12 oktober 2019; sinds 2013 was deze soort niet meer in Nederland gezien), een kruiskruid-dwergspanner (*Eupithecia expallidata*; 16 augustus 2013), een pyramide-oogbladroller (*Epinotia subsequana*; 9 september 2014) en vier naaldboombladrollers (*Zeiraphera ratzeburgiana*; 11 juli 2018). In deze groep van zeer zeldzame nachtvlinders viel het aantal van de zwartpuntvolgeling (*Noctua orbona*) in 2019 op. Van 22 mei t/m 19 juni werd de soort op de Ruige Hoek op 10 dagen vastgesteld met in totaal 27 exemplaren waarvan op 31 mei zelfs 14 in de lichtval.

Bespiegelingen bij een laken

Wachtend bij de lamp of het laken vroeg ik me wel eens af van hoe ver je nu eigenlijk vlinders aantrekt. Eén kilometer, twee? Bekend is wel dat sommige exemplaren tot ver buiten hun verspreidingsgebied kunnen vliegen en daarbij ook water oversteken. Maar gebeurt dat bij alle soorten en verschilt de actieradius per soort? Is de ene soort bijvoorbeeld meer aan een beperkte plaats gebonden dan de andere? Wat zet een vlinder aan om tot buiten zijn gebied te vliegen en gebeurt dat dan in alle richtingen? Los van de echte trekvlinders weten we zeker dat de oversteek van het Marsdiep voor soorten die zich sterk uitbreiden, geen probleem is. Dit is bekend van de eikenproces-

sierups (*Thaumetopoea processionea*) en buxusmot (*Cydalima perspectalis*). De eerste waarneming van de eikenprocessierups (als vlinder) op het eiland stamt al uit 2015. Twee jaar later werd een volgende waarneming gedaan. Op 26 juli 2018 verscheen een exemplaar bij de lamp op de Ruige Hoek en in 2019 werd de soort hier weer gezien. Ook elders op Texel verscheen de soort opnieuw: aan de oostkust zijn van 29 juli t/m 6 augustus 2019 12 exemplaren gevangen. Nesten zijn tot nu toe niet vastgesteld. De eerste buxusmot op Texel werd eind augustus 2018 gezien. Op 13 oktober van dat jaar zaten er zelfs twee tegelijk bij de lamp op de Ruige Hoek. In 2019 werd op vijf dagen een exemplaar gezien op Texel, waarvan op twee dagen op de Ruige Hoek. Voor zover bekend zijn er ook van deze soort nog geen rupsen op het eiland gevonden. Hoe lang zal het nog duren? En hoeveel nieuwe soorten mogen we op Texel verwelkomen? We houden het in de gaten!

Adriaan Dijkse
Ruigehoek@cs.com

Literatuur

- VOOGD, J., 2019. Het Nachtvlinderboek. KNNV Uitgeverij, Zeist.
- WAARNEMING.NL, STICHTING OBSERVATION INTERNATIONAL EN LOCALE PARTNERS, 2020.